

№ 32 (289)
Жнівень 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- ☞ **Майстры: пераемнасць пакаленняў** – стар. 2
- ☞ **Літва вайсковая: з гісторыі пытання** – стар. 4
- ☞ **Постаці: да юбілею Б. Эпімах-Шыпілы** стар. 5

На тым тыдні...

● **18 жніўня** ў в. Зарачаны, што ў Пухавіцкім раёне, на аграсядзібе адбыўся **канцэрт** вядомага беларускага спевака **Алесь Камоцкага**. Задаволенай публіцы спявак падарыў майкі ад кампаніі «Будзьма беларусамі!», у межах якой і праходзіла выступленне артыста. Трэба адзначыць, што гэта ўжо не першае і, спадзяёмся, не апошняе наведванне А. Камоцкім аддаленых ад сталічных пляцовак мясцінаў, і не толькі раённых цэнтраў і вялікіх мястэчак, а проста вёсак. І такая ініцыятыва вітаецца, бо Беларусь пачынаецца з вёскі.

● **20 жніўня** журналіст, краязнаўца і наш аўтар Станіслаў Суднік правёў **дзве сустрэчы**. Спачатку ён наведваў Шчучын, што ў Гродзенскай вобласці, каб абмеркаваць з мясцовай інтэлігенцый праблемы аднаўлення палаца Друцкіх-Любецкіх. А сустрэча ў г.п. Жалудку нават прынесла добрыя звесткі аб актыўнасці як мясцовай улады, так і простых жыхароў. Асноўнай тэмай сустрэчы было заснаванне музея, прысвечанага выбітному дзеячу Валерыю Урублеўскаму (папелчніку і добраму памагатаму К. Каліноўскага). Была распрацаваная канцэпцыя музея, ён будзе складацца з дзвюх частак: «Жалудок XIX стагоддзя» і «Жыццё Валерыя Урублеўскага». Сустрэчы праходзілі ў межах кампаніі «Будзьма беларусамі!»

● **20 жніўня** ў фотагалерэі «Знята» (зала кінатэатра «Цэнтральны» ў Мінску) адкрылася **выстаўка** фотапрацаў Аляксея Мацюшкова «**Менск: Партрэт**», прысвечаная нашай сталіцы. «Наш горад такі, якім мы яго бачым. Нічога ні дадаць, ні адняць. Людзі, машыны, дамы, усмешкі, слёзы, крыкі радасці й нянавісці. Усё гэта разам – Мінск», – кажа аўтар. Ён таксама актыўна супрацоўнічае з вядучымі нацыянальнымі выданнямі, міжнароднымі агенцтвамі «Agency France-Press», «FotoXpress», «RosFoto». Выстаўка будзе працаваць да 17 верасня.

● **22–23 жніўня** ў Рагачове (Гомельская вобласць) адбыўся **фэстываль аўтарскай песні**. Арганізатар і заснавальнік – Рагачоўскі райвыканкам. Мэтаю фэстывалю стала папулярнацыя аўтарскай песні, таленавітых выканаўцаў, садзейнічанне ўмацаванню сувязяў паміж творцамі. Удзельнікі выступалі ў дзвюх намінацыях: выкананне ўласных песень і песень іншых аўтараў (салісты і ансамблі). Па выніках фэстывалю плануецца выпусціць CD з лепшымі песнямі яго ўдзельнікаў.

6 верасня –
Дзень пісьменства і друку!

Сядзіба Ф. Багушэвіча ў Кушлянах

Фота Андрэя ДЫБОЎСКАГА

Сцежкі роднага краю

Мінскае выдавецтва «Рыфтур» на стойліва і грунтоўна займаецца стварэннем гісторыка-краязнаўчага партрэта Айчыны. І робіць гэта найперш праз выпуск турыстычных даведнікаў. Невялікія памерам, яны звычайна багата ілюстраваныя, дастаткова грунтоўна насычаныя фактаграфічным матэрыялам.

З краязнаўчых навінак, якія дапамагаюць ажыццявіць сапраўднае турыстычнае падарожжа, даведнік «Ляхавіцкі раён. Сцежкамі роднага краю». Аўтар – краязнаўца С. Чарановіч. Ёсць, праўда, пазнака: «Тэкст падрыхтаваны пры ўдзеле Л.В. Беразоўскага». Мастацкае афармленне, фотаздымкі належаць таксама С. Чарановічу. 38 старонак невялікай фарматам брашуры ўмяшчаюць 69 ілюстрацый, як правіла, фотаздымкаў. Вёрстка, дызайн выдання дазваляюць і гэтую лаканічную плочку выкарыстоўваць дастаткова ашчадна. Тэкст уяўляе сабою гістарычна-краязнаўчы нарыс, у якім раскажваецца пра Ляхавічы, пачынаючы ад першых звестак пра паселішча ў гістарычных крыніцах і да XVII стагоддзя, а таксама пра найбольш цікавыя паселішчы Ляхавіччыны: Флер'янова, Падлессе, Грушаўку, Савейкі, Начу, Начу Свянціцкую, Мядзведзічы, Рэпіхава. Асобная зацемка – «Лінія абароны на рацэ Шчара». Сярод іншых артыкулаў вылучаецца расповед пра Грушаўку¹.

Легендарнае паселішча знаходзіцца за 1,5 км ад Ляхавічаў. Шырокую вядомасць вёска атрымала дзякуючы Тадэвушу Рэйтану. Вось што піша С. Чарановіч: «Шырокую вядомасць Т. Рэйтан набыў за сваю дзейнасць у якасці пасла на сейм 1773 года, што праходзіў у Варшаве. Сейм збіралі з мэтай узаконіць першы падзел Рэчы Паспалітай.

Т. Рэйтан выступае супраць прыняцця падобнага рашэння, звяртаецца да дэпутатаў з прамовай. Яго заклік не знайшоў падтрымкі дэпутатаў сейма, большая частка якіх была падкуплена пасламі тых дзяржаў, якія ажыццяўлялі падзел Рэчы Паспалітай. Аднак рашучы пратэст Т. Рэйтана, яго шчырая, самахвирная пазіцыя, выклікалі павагу нават

сярод яго праціўнікаў. Вярнуўшыся ў Грушаўку, Тадэвуш цяжка захварэў. 8 жніўня 1780 года яго не стала...»

Звычайна праз смугу сірых стагоддзяў даходзяць да нас гераічныя жыццьяпісы военачальнікаў, славетых магнатаў, уладароў, якія далёка не заўсёды былі будаўнікамі прагрэсу і развіцця. А вось грамадзянскае мужнасць, палітычная сумленнасць як характарыстыкі годнасці часцей знікаюць бяспследна, не становяцца прадметам пільнай увагі наступнікаў. Шчаслівае выключэнне – у апошнія гады часцей сталі ўзгадваць Т. Рэйтана. С. Чарановіч узнаўляе яго далёкае ад нас жыццё на фоне расповеду пра Грушаўку. Радавая капліца, мураванка, у якой жыў пасол на сейм 1773 года, старая алея з лістоўніцаў... «Здаецца, у алеі ёсць таямнічы і містычны сэнс. У міфалогіі многіх народаў хваёвыя пароды лічацца як бы лесвіцай, па якой душа нябожчыка падываецца на нябёсы. Алея каля капліцы сімвалізуе лесвіцу, па якой вядзе шлях ад зямнога быцця чалавека да новага, нябеснага жыцця».

Знаёмячы з сядзібамі, архітэктурнымі помнікамі, аўтар праводзіць адмысловую экскурсію па Ляхавіччыне, уводзіць турыста ў шырокую прастору краю. Арсеналам у гэтым працэсе служаць шматлікія, шматзнакавыя звесткі не толькі з гістарычнага, літаратурнага, але і геаграфічнага краязнаўства.

Нарыс «Ляхавіцкі раён. Сцежкамі роднага краю» вылучаецца сярод літаратуры такога кшталту. Прыцягальным падаецца і тое, што кніжачка выдадзена на беларускай мове. Часцей усё ж турыстычная літаратура друкуецца па-руску. Шкада, што наклад у нарыса С. Чарановіча ўсяго толькі 700 асобнікаў. Відавочна, што кніга ўся ці амаль уся застанецца ў Ляхавіцкім райвыканкаме, які і з'яўляецца фундатарам праекта. Мо нават у кніжны гандаль не патрапіць.

Кастусь ЛАДУЦЬКА

¹ У 2004 годзе ГА «Беларускі фонд культуры» выдаў брашуру «Грушаўка», у «Краязнаўчай газеце» шэраг матэрыялаў таксама быў прысвечаны гэтай унікальнаму сядзібна-паркаваму ансамблю.

Увага! Наступны нумар «Краязнаўчай газеты» выйдзе 11 верасня 2009 г.

Нашы віншаванні

Грамадскае аб'яднанне «Беларускі фонд культуры» шчыра віншуе начальніка аддзела культуры Стаўбцоўскага райвыканкама Анатоля Васільевіча Грэкава з 60-годдзем з дня нараджэння, жадае яму моцнага здароўя, поспехаў у працы, дабрабыту, а таксама надалей працягваць сяброўства з фондам і «Краязнаўчай газетай».

Уладзімір Гілеп

Віншuem калектыў Музея гісторыі Ключчыны (г. Клец Мінскай вобласці) з 30-годдзем з дня заснавання. Жадаем здзяйснення ўсіх планаў па навуковай, экспазіцыйнай, фондавай працы, высокага ўзроўню масавай асветніцкай работы.

«Краязнаўчая газета»

Багатая на таленты сям'я

Не бывае творцы без натхнення. І толькі яно, натхненне, узнімае чалавека над будзёнасцю, напайняе творчасць сэнсам, падказвае кожнаму шлях да сябе. Менавіта з такімі таленавітымі людзьмі – жыхаром Дзяржынска Андрэем Міхайлавічам Мартынюком і ягонай жонкай Маргарытай Станіславаўнай мне нядаўна пашчасціла сустрэцца.

Дзвухпавярховы драўляны катэдж на адной з ціхіх вулачак Дзяржынска, дзе жыў Андрэй Мартынюк з сям'ёю, вылучаецца сціпласцю ў параўнанні з суседнімі шыкоўнымі пабудовамі. Але гэты дом ён пабудоваў сам, па ўласным праекце. На драўлянай, па-майстэрску вырабленай шылдзе з адрасам, прымацаванай да сцяны дома, – нотныя знакі. Гэта, так бы мовіць, візітвая картка – у гэтым доме пануюць майстэрства і музыка. Па запрашэнні я пераступіў парог прэдняй. Першае, што мяне ўразіла, гэта некалькі насценных прыгожых драўляных гадзіннікаў работы Андрэя Мартынюка. Ён вырабляе як насценныя, так і настольныя гадзіннікі выключна з дрэва, без адзінай металічнай дэталі. Гадзіннікі дзяржынскага майстра – сапраўдныя творы мастацтва. Агульная назва серыі гэтых арыгінальных гадзіннікаў – «Краіны і кантыненты». Напрыклад, гадзіннік «Беларусь» аздоблены беларускім арнамантам, а на гадзінніку з кітайскай тэматыкай – іерогліфы вершаў вядомых кітайскіх паэтаў. Ёсць гадзіннікі з назвай «Русь», «Рым», упрыгожаныя адпаведнай сімволікай. Нават спружына драўлянага настольнага гадзінніка выканана з бамбуку. Вызначаюцца гэтыя сапраўдныя творы мастацтва і дакладнасцю часу – усяго плюс-мінус хвіліна ў месяц. Некаторыя з іх атрымалі сталую «прапіску» ў Славеніі, Польшчы, у Маскве, Кіеве, Санкт-Пецярбургу.

У пакоі маю ўвагу прыцягнула незвычайная мэбля, інкруставаная выявамі вядо-

Андрэй Мартынюк

мых літаратурных персанажаў, выказваннямі пісьменнікаў-класікаў. Гэта таксама справа рук Андрэя Міхайлавіча. Другое захапленне Андрэя Міхайлавіча – выраб цудоўных па знешнім выглядзе і па гучанні музычных інструментаў – электрагітар, скрыпак. Змайстраваў ён таксама і драўляны грамафон. Створаны 3 гады таму музычны ансамбль «Пілігрымы» выкарыстоўвае музычныя інструменты, зробленыя яго рукамі. Ён жа стварае для ансамбля калонкі і гукаўзмацняльнікі, бо і ў гэтай справе ён таксама майстар: па прафесіі Андрэй Міхайлавіч інжынер-сувязіст, і на гэтай пасадзе адпрацаваў 13 гадоў у Дзяржынскім раённым вузле сувязі. Галоўным кансультантам па якасці гуку ў вырабленых музычных інструментах з'яўляецца спадарожніца жыцця Андрэя Міхайлавіча – яго жонка Маргарыта Станіславаўна, якая на працягу 30 гадоў выкладае ігру на скрыпцы ў Дзяржынскай дзіцячай школе мастацтваў. Яна ж і мастацкі кіраўнік ансамбля «Пілігрымы». А абодва іхнія музыкальна адораныя сыны – таксама ўдзельнікі ансамбля. Старэйшы сын Аляксандр, студэнт Мінскага музычнага вучылішча імя М. Глінкі, марыць пайсці па шляхах маці, а малодшы Арцём, вучань адной з школ Дзяржынска, вялікую цікавасць

праяўляе да творчасці бацькі. Дарэчы, як адзначыла Марыя Станіславаўна, уся іхняя сям'я захапляецца музыкай.

Прадзед Маргарыты Станіславаўны, Іосіф Мадзалеўскі, меў выключны слых, вырабляў скрыпкі, цымбалы і нават фісгармоніі. У пачатку XX стагоддзя граф Юрый (Ежы) Чапскі, малодшы сын Эмерыка Чапскага, выпісаў да сябе з Варшавы гэтага адоранага маладога чалавека. Тут, у колішнім Койданаве, ён яго ажаніў. У старажытным койданаўскім касцёле Святой Ганны Іосіф Мадзалеўскі служыў

Верасень

5. Лупа. «Сей на Лупа – будзе жыта купа».
7. Баўтрамей. «Жыта на зіму сей».
8. Другая Прачыстая. «Меншая Прачыста – канчай сеяць начыста».
10. Мацей. Абаронца ад п'янства.
11. Калінавік (Іван Крываўнік).
13. Кіпрыян. Журавель збіраецца ў вырай.
14. Сымон. Абрад «жаніцьбы коміна». Узвіжанне. Закрыванне зямлі. **Бабіна лета** (і ў іншыя дні).
19. Цуды (Міхал). «Міхал з поля спіхаў».
21. Багач (Нараджэнне Божае Маці). Свята заканчэння ўборкі зерневых. Засідкі.
24. Тадора. «На Тадору ўсякае лета заканчваецца».
25. Раўнадзенства. Дзень астранамічнай восені. Усход – 7.01, захад – 19.01. Малады Месяц, першая квадра.
26. Стаўроўскія Дзяды.
27. Звіжанне. Свята закрывання зямлі на зіму. Гадзюкі збіраюцца ў кучу.
29. Міхал. «Калі на Міхала з поўначы вецер вее, то не май на надвор'е надзеі». **Сіцыян**. «Святы Сіцыян да ляны пасцілаў».

Складальнік Алесь ЛОЗКА

Дні, якія адзначаюць беларусы-каталікі, выдзелены курсівам. У праваслаўных яны замацаваныя за старым, юліянскім, стылем, што мае 13 лішніх дзён. Зорачкай /*/ пазначаныя святы «рухомай» царкоўнай пасхаліі.

У тэатры «Зніч»

У верасні Беларускі паэтычны тэатр аднаго актёра «Зніч», які працуе ў тэатральнай зале культурнага цэнтара касцёла Святых Сымона і Алены ў Мінску, пачне дваццаты, юбілейны, сезон.

На 8 і 15 верасня тэатр запланаваны прэм'еру – артысты зноў звяртаюцца да творчасці выдатнага казачніка Артура Вольскага. У выкананні артыста Вячаслава Шакаліды дзеці пабачаць казку «Граф Глінскі-Папалінскі». Лялечны монаспектакль прапануе дзецям яшчэ раз задумацца пра каштоўнасць сяброўства, розуму, кемлівасці.

7 верасня ўдзень адбудзецца монаспектакль-сустрэча паводле твораў А. Вольскага «Вясёлая карусель» у выкананні заслужанай артысткі Беларусі Ларысы Горцавай пры цымбальным суправаджэнні Дар'і Неўмяржыцкай, а ўвечары – паэтычны монаспектакль паводле «Новай зямлі» Якуба Коласа «Красёны жыцця» ў выкананні Алеся Кашперава.

9 верасня Леанід Сідарэвіч запрасіць на лялечны монаспектакль Л. Мікіты «Пра ката Сафрона і пёўніка Андрона».

10 верасня артыстка Галіна Дзягілева (яна – аўтар інсцэніроўкі і выканаўца) запрасіць глядачоў на музычна-драматычны монаспектакль «Пачакай, сонца» паводле рамана Ліны Кастэнкі «Маруся Чурай» і твораў еўрапейскіх паэтаў (пераклады Ніны Мацяш). У пастаноўцы гучыць музыка Алега Залётнева.

14 верасня ўдзень артыстка Раіса Астрадзінава прадставіць філасофскую казку С. Кавалёва «Маленькі анёлак» паводле вершаў Кармэн Барнос дэ Гаштольд. Увечары адбудзецца музычна-паэтычны спектакль «У краіне светлай...» паводле твораў М. Багдановіча. Выканаўца Вячаслаў Статкевіч, гітара і вакал Сяргея Сарокіна.

17 верасня ў выкананні Галіны Дзягілевай (яна ж – аўтар сцэнарыя) прагучыць монаспектакль «Абранніца» паводле «Маленькіх трагедый» А. Пушкіна.

21 верасня тут пройдзе рамантычная манаопера Алега Залётнева «Адзінокі птах». Лібрэта напісала Галіна Дзягілева, выканаўца – лаўрэат міжнародных конкурсаў Андрэй Марозаў. Спектакль расказвае пра жыццёвы шлях Адама Міцкевіча.

28 верасня заслужаны артыст Беларусі Уладзімір Шалестаў запрасіць на монаспектакль «Нобіль – Барвяны ўладар» паводле аповесці Уладзіміра Караткевіча «Сівая легенда», дзе ўслаўляюцца найлепшыя рысы характару нашых продкаў.

Усе дзіцячыя пастаноўкі адбудуцца а 15 гадзіне, вечаровыя – а 19-й. Дадатковую інфармацыю можна атрымаць па тэлефоне ў Мінску (017) 331-75-53.

Лявон ЦЕЛЕШ,
г. Дзяржынск

Пластыка Алега Купрыянава

Адным з яркіх прадстаўнікоў паркавай скульптуры з'яўляецца Алег Купрыянаў.

У 1991 годзе ён скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут (зараз Беларуская дзяржаўная акадэмія мастацтваў). Потым выкладаў малюнак у палітэхнічным інстытуце (зараз Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт). У яго

маленькай студыі ў спальным мікрараёне ўжо праз месяц немагчыма было павярнуцца сярод назапашаных работ. «Тады ўвогуле ніхто нічога не купляў – такі быў час, – расказвае Алег. – Я працаваў для сябе. Уласна кажучы, я і зараз раблю толькі тое, што кранае маю душу, хвалюе».

Алег Купрыянаў працуе з рознымі матэрыяламі – дрэвам, каменем, металам. Але самыя любімыя – бронза. Пра яе ён можа гаварыць бясконца, да яе асабліва давярляльныя адносіны, на якія матэрыял, паслухмяны аўтарскай задуме, адказвае ўзаемнасцю.

Адна з тэмаў у творчасці Алега – жаночае цела. Згладжанасць формаў спалучаецца з нечаканымі ракурсамі і рознафактурнасцю паверхняў. Мастак быццам любіць прыроднай жаночай грацыяй, элегантным паваротам, выгібам цела. Важным складнікам вобраза становіцца адпаліраваная да люстравога бляску паверхня

Алег Купрыянаў

металу. У кампазіцыях «Якая ляжыць», «Якая чакіе дзіця», «Якая ідзе» бляск металу дапаўняе змадэляваныя без лішняй дэталізацыі сілуэты. «Фігура чалавека ў мяне звычайна не чытаецца, як бы завуальваная, – гаворыць Алег. – Тым не менш, я лічу, што мае скульптуры рэалістычныя, выяўляюць сутнасць людзей, іх характары, унутранае жыццё. Безумоўна, кожны бачыць у гэтых вобразах сваё». Сапраўды, створаныя Алегам вобразы рознымі людзьмі прачытваюцца па-рознаму, нараджаюць неадназначныя асацыяцыі. Можа, таму мастак не стара-

ецца прыдумваць назвы сваім работам, дазваляючы глядачу таксама ўдзельнічаць у эстэтычным працэсе.

Алег Купрыянаў з'яўляецца членам Саюза мастакоў Беларусі, сталым удзельнікам скульптурных пленэраў. Работы скульптара экспануюцца не толькі ў Беларусі, яны пабывалі на выставах у Рызе, Мюнстэры, Парыжы. Каля сотні работ «жывуць» цяпер за мяжой.

Купрыянаў працуе не толькі ў малой пластыцы, яшчэ адна з яго творчых праяў – манументальная скульптура. Адна з работ у бронзе ўстаноўленая каля цэнтральнага ўвахода на Камароўскі рынак у Мінску, устаноўленая параўнальна нядаўна – 13 верасня 2002 года. Тым не менш, яна ўжо паспела стаць сімвалам Камароўскага рынку. Скульптар у якасці імя для свайго персанажа абраў неафіцыйную назву рынку, знаёмую кожнаму мінчаніну, – Камароўка. Скульптура сімвалізуе тыповую беларускую гандлярку.

Удала знойдзены мастаком прыёмы пластычнага выяўлення напаўняюць вобразы незвычайным лірызмам, і гэтая энергетыка, унутраны свет скульптурных кампазіцый адкрыва-

юцца кожнаму ўважліваму глядачу. Яго малыя скульптурныя кампазіцыі быццам прызначаны для спакойнага і ўдумлівага, камернага сузірання, а манументальныя арганічна ўпісваюцца ў гарадскія ансамблі.

У скульптара шмат ідэй і задум, і адна з іх – устанавіць на цэнтральным шкляным купале, што на плошчы Незалежнасці, чатырохметровую кампазіцыю буслоў, якія вылятаюць з гнязда, звітага ў кроне дуба, іржаных снапоў і вянка. «Буслы – гэта сімвал любові да нашай Радзімы, – тлумачыць Алег Купрыянаў, – а таксама гэта сям'я. Напэўна, гэта трывіяльна, аднак плошча Незалежнасці, нягледзячы на яе новы выгляд, зусім не новабудоўля, таму што-небудзь авангарднае было б да яе непрымяральна». Прапанова Алега Купрыянава паспела ўжо выклікаць у мастацкім асяроддзі як прыхільнасць, так і крытыку.

Стан душы чалавека, пачуцці, парыванні А. Купрыянаў перадае наўмыснай выцягнутасцю ліній і формаў, рухаў і контураў, і ў гэтым ёсць прыкметная прыцягальная сіла, якой мастак уздзеінічае на глядача.

Юлія ДАЛІНЧУК,
студэнтка БНТУ.
Фота аўтара

«Камароўка»

Традыцыі і сучаснасць

Хто паяднае лірыкаў і панкаў?

Наталля Арсеннева «З крывіцкай сям'і», Мн., 2009, «БМАgroup».

Папулярная CD-серыя «Беларускі музычны архіў» налічвае ўжо звыш дзесятка канцэптуальных выданняў, прысвечаных творчасці выдатных айчынных кампазітараў, спевакоў, хормайстраў, бардаў. Асабліваю прывабнасць уяўляе сабой паэтычнае адгалінаванне серыі, дзе ў форме папулярнай песні ўвасоблена высокае паэтычнае слова. Да выдатных твораў на вершы Янкі Купалы, Ларысы Геніюш, Уладзіміра Караткевіча дадаўся нядаўна і фанаграфічны томік «З крывіцкай сям'і», якім лэйбл «БМАgroup» адзначыў 105-ю гадавіну з дня нараджэння вялікай беларускай паэткі, якая нарадзілася ў Азербайджане, а памерла ў ЗША, Наталлі Арсенневай – адной з найярчэйшых паэтычных зорак Беларусі XX стагоддзя.

Адразу трэба сказаць, што хоць творчасць паэтаў-эмігрантаў у савецкім часе была пад пільнай забаронай, да Радзімы далятаў праз межы голас незарунага Данчыка, які плённа супрацоўнічаў у Нью-Йорку з Арсенневай, перапісваліся на магнітафонах, а потым і патаемна выконваліся песні эмігранцкіх кампазітараў Міколы Куліковіча, Міколы Равенскага, а пазней і Яўгена Магалафа на вершы Арсенневай. Дый што казаць, калі нават у Савецкай Беларусі яшчэ 1950-х гадоў знойшлося сярод кампазітараў палымнае сэрца, якое кранула глыбокае паэзія Наталлі Арсенневай, – Эла Зубковіч, творы якой дайшлі і да нашых дзён ды выконваюцца сапраўднай зоркай сучаснага беларускага рамана Таццянай

Матафонавай. Натуральна, усе гэтыя імёны ўвайшлі ў праграму новага альбома «З крывіцкай сям'і». Але не трэба чакаць тут банальнага скрабання па састарэлых сусеках, бо не сасмялі традыцыі шчырай беларускай песні, таму і сёння ў пашане наймаднейшых творцаў, найактуальнейшых хіт-мэйкераў высокае паэтычнае слова, пазначанае не толькі вербальным, але і меладычным талентам.

У прадмове выдання, напісанай доктарам гістарычных навук Янкам Запруднікам, адзначаны «кароль нацыянальнага блюза ў метраполіі Андрэй Плясанаў, які свядома сілкуецца нацыянальным паэтычным словам». Дык вось менавіта яму ўдалося тонка перадаць звонкі ўнутраны нерв шчырай лірыкі Наталлі Арсенневай, і ягоная песня «Сонца залатое» стала мега-хітом альбома, кранальным літаральна да слёз.

Віртуозна закрузіў класічны паэтычныя вобразы ў сучасных нэа-рамантычных рок-рытмах гурт «ZIGZAG», якому да таго ж пашанцавала стаць адзіным аб'ектам параўнання з голасам самой Н. Арсенневай: хіт «Ты мой родны край» акурат і ёсць песенным уваабленнем верша «Знаю», які перад тым чытае паэтка. А ўвогуле на дыску яна сама чытае з дзесятак сваіх вершаў, запісы якіх паходзяць з калекцыі нямецкага прафесара Норбэрта Рандэла. Што да песні гурта «ZIGZAG», дык яна ўжо мела дастатковую раскрутку праз тэлеканалы ў аднайменным кліпе, які планавалася да публікацыі і на гэтым

дыску, але не трапіў па тэхнічных прычынах.

Зрэшты, на параўнанні пашанцавала не толькі гурту «ZIGZAG», бо на нешта падобнае намаяка і той самы Янка Запруднік у сваёй прадмове: «Уражвае тут і факт, як адзін і той жа верш паэткі (напрыклад, «Я ішла») часам здолны абудзіць у кампазітараў розныя пачуцці: радасць у Алесі Унукоўскай і таямнічасць у гурта «Ростра»...». Каралева лагодных песенных інтанацыяў Алеся Унукоўская мае ў альбоме «З крывіцкай сям'і» два трэкі. Да названага дадамо яшчэ неверагодна пшчотную калыханку «Ноч рассыпала».

Але каб не склалася памылковай думкі пра нейкі прадвызначаны стэрэатып жаночай паэзіі, якой нібыта і характэрныя толькі лагодныя фарбы, мусім звярнуць увагу на надзіва яркія ўзоры суровай мужчынскай творчасці, натхнёнай талентам спадарыні Наталлі. Магутна разгарнуліся тут зоркі беларускага панк-року («Голая Манашка» з песняй «У храм незямны») і хэві-метал-року (Ян Жанчак з сваім новым гуртом «In Search For» і песняй «Пій да дна»). Калі Фёдар Жывалеўскі бярэ тут таямнічай інтрыгай кампазіцыі, якую распачынае смелай цытатай з «Zet» аўскага «Анэла», дык Ян Жанчак – неверагоднымі вакальнымі пасажамамі магутнага голасу.

Надзіва разнастайным талентам дапамагла разгарнуць свой Божы дар у гэтым праекце паэзія Наталлі Арсенневай: знакамітая Вераніка Круглова і но-

вая зорка Таццяна Беланогая, класічны «сузор'евец» Аляксандр Растолчын і ягоны менш раскрычаны пагодак Уладзімір Зайчанка...

І хоць крывіцкае за прыкрыя арганізацыйныя збоі (як той жа пазначаны ў трэк-лісце, але адсутны кліп або пераблытаная назва вершаў, калі замест «Сталёвага звязу» напісана «Годзе»), але пры ўсім праблемах сусветнай D.I.Y.культуры айчынная серыя «Беларускі музычны архіў» працягвае паспяхова выносіць на сабе крыж, на канаваны якому-небудзь міністэрству культуры. Трыб'ют-альбом Наталлі Арсенневай «З крывіцкай сям'і», безумоўна, стане прыкметным радком у гісторыі беларускай нацыянальнай фанаграфіі. А нам застаецца дадаць, што ў ягонай вялізнай бібліяграфіі істотнае месца занялі і публікацыі «Краязнаўчай газеты» (паэтаў Міхася Машары і Сяргея Панізьніка, пісьменніка Генрыха Далідовіча).

Вітаўт МАРТЫНЕНКА,
музычны крытык

Літва – прафесійныя ваяры

Літва. Які сэнс гэтага слова? Якое паняцце яно абазначае? Перш чым спрабаваць шукаць адказы на такія пытанні, згадаем некаторыя старонкі агульнавядомых хронікаў ды летапісаў.

Вось некаторыя згадкі пра літву ў летапісах: «ходи Ярослав на литву»; «...приходи литва къ Колузе»; «...поевеша литва около Торжку...»; «А в те поры как литва была под Стародубом...»; «...бишася литва с смоляны под градом под Мстиславлем»; «...а псковичи под городом под Котелном литвы и татар побили много»; «...а литва побеже, и мало утече за Тросну реку...»; «Они же сретошася с литвою о рече о Березене и стояша долго время: ни литва за Березыню не лезет к москвичем, ни москвичи к литве»; «...и погналися вслед за литвою. И догонивши билися з литвою»; «...литва же и ятвезе воеваху и поевеша же Тоурискъ»; «...Тое же зимы воеваша литва Новгородскую землю...»; «придоша литва и воеваша около Пересопнице»; «воеваша литва около Мелнице. Часам гэтым ваярам давалі адпор, як то, прыкладам, падае Усцюжскі летапіс: «князи руские на Протве литву побили».

Але літва не толькі нападала на чужыя землі. Надараліся і міжусобіцы. Братазабойчыя сутычкі выкарыстоўвалі суседзі, якія ладзілі вайсковыя паходы «на литву, на поганее, яко сами имеют рать...». А тыя ваяры-літва, што прайгравалі, вымушаныя былі шукаць сабе новае прыстанішча, як то і зрабіў князь Даўмонт (у арыгінале Даўмант. – «КГ»). «Побишася литва межи собою, и Домант прыбеже с дружиною своею во Псков и крестися...»; «Тогда же прибегоша в Псков поганя литвы трыста семей съ женами и детми о крестися...».

Дзіўна чытаць пра «поганую литву» ў старажытна-рускім творы «Повесть о Довмонте», якім і пачынаюцца пскоўскія летапісы. Гэтае словаспалучэнне звязваюць з ваярам князя Даўмонта, які пасля паразы ў міжусобнай барацьбе з новагародскім князем Войшалкам уцёк у Пскоў. Пасля ўжо сам «благочестивый и храбрый князь Домант...

нападе... и победил супротивных врагов поганой литвы шестьсот». Варта дадаць, што тыя «пераможаныя» – гэта «князь литовский Гердень» (дакладней: «Gerdine de Naalse» – Гердзень з Нальшаў) з сваёю дружынаю, у складзе якой, відавочна, былі ваяры-літва. Чытаем жа ў іншых спісах (копіях) «Повести о Довмонте», што пад час таго пабоішча «иная литва истопе во Двине». Гердзень (Гердэнь), як вядома, быў сынам полацкага князя Давыда Расціславіча ды княжыў у Полацку ў 1264–1267 гг. Што да пераможнай Даўмонтам «паганай літвы» полацкага князя Гердзена, то не трэба гэтую вестку ўспрымаць, як сведчанне захопу Полацка літвой ці вынік добраахвотнага пераходу Полацка пад уладу «літоўскіх князёў», як то падаецца ў БелСЭ: «Полацкае баярства... пайшло на кампраміс з літоўскімі феодаламі і запрасіла іх у 2-й палове XIII ст. у горад». Літва – звычайныя ваяры-наёмнікі, якія, дарэчы, служылі не толькі Полацку. Прыкладам, напрыканцы XIII ст. рыжскія ратманы скардзіліся віцебскаму князю Міхаілу Канстанцінавічу, што рыжскія купцоў, якія ехалі «изъ Витебеска у Смолнескъ, тогды литва изъимали ихъ на пути, у твоёмъ городе... и товар отимали в нихъ». Каб жа «літоўскія феодалы» перанялі ўладу ў Полацку, то літва магла б абрававаць рыжскіх купцоў яшчэ ў Полацку або аберагала б іх. Таксама відавочна, што віцебская літва падпарадкоўвалася віцебскаму князю Міхаілу Канстанцінавічу, інакш бы рыжскія ратманы не сталі б яму скардзіцца.

Дарэчы, роля літвы як адмысловых ваяроў-наёмнікаў выразна выявілася пад час адной вядомай бітвы. На пачатку верасня 1380 г. князь Андрэй Полацкі, сын Альгерда, вялікага князя ВКЛ, прывёў на Кулікова поле сваю літву-ваяроў у каваных латах. Та-

кія ж шыхты падрыхтаваў ягоны брат Дзмітры Старадубскі. Маскоўцы, а пасля, пэўна ж, і манголы, былі ўражаныя рыштункам, выглядам войска братаў Альгердавічаў. Невядомы ўдзельнік Кулікоўскай бітвы, якога прызнаюць за аўтара «Задоншчыны», у захапленні, відаць, перабольшыў колькасць іх ваяроў. Так, у «Слове о великом князе Дмитрее Ивановиче и о брате его князе Владимире Андреевиче яко победили супостата своего царя Мамаю», фактычна копіі «Задоншчыны», пераказваецца размова братаў Альгердавічаў: «Выедем, брате, в чистое поле и посмотрим своих полков, сколько, брате, с нами храбрые литвы. А храбрые литвы с нами 70 000 окованные рати». Варта дадаць, што на Кулікова поле ішоў, як вядома, яшчэ адзін Альгердавіч – Ягайла, вялікі князь Вялікага Княства Літоўскага, праўда, на дапамогу Мамаю. Ці былі ў ягоным войску ваяры-літва? Безумоўна, былі: нельга ж уявіць войска вялікага князя літоўскага без гэтых ваяроў.

Літва служыла вялікім князям ВКЛ і надалей – яшчэ амаль два стагоддзі. Пасля некаторага, што трапілі ў палон да маскоўцаў, давалася перайсці на службу да іншага гаспадара ды пачаць ваяваць за інтарэсы Маскоўскай дзяржавы. Ваяроў-літву паслалі заваёўваць Сібір. У снежні 1617 г. маскоўцы выправілі ў паход «нижегородской литвы и немец двести человек» ды «лапшенских полонянников литвы 96 человек». Расійскі навуковец Г.Ф. Мілер падаў у сваёй «Истории Сибири», напісанай у 1750–1752 гг., шмат сабраных у Табольскім архіве дакументаў. Прыкладам, у грамаце ваяводам Гадунову і Зюзіну ад 5 красавіка 1614 г. паведамляецца пра высланне грошай: «...416-ть рублей с татарскими служилыми людьми: головою татарскою с Богданом Петровым, да с литвою с Давытковым Микифором да с Микиткою Оксеновым...». Як бачым, імёны і прозвішчы ваяроў-літвы не жамойцкія, а, кажучы сучаснай мовай, беларускія. Дарэчы, літва пака-

зала свой нораў і ў Сібіры. Схаўрусаваўшыся з «немцамі», літва ў 1621 г. учыніла паўстанне. Цягам часу літвы, што была на службе ў сібірскіх ваяводаў, паменшала. І ў грамаце цюменскага ваяводы ад 12 траўня 1636 г. чытаем: «...а на Тюмени де служылых людей литвы и казаков конных мало, только 100 человек...».

1920 г. абшар «Сярэдня Літва», можна сцвярджаць, што польскі даследнік меў на ўвазе Віленскі край, населены апалячанымі крывічамі ды ліцьвінамі. Мы ж скажам, што тою «неэтнічнай» літвой былі нашчадкі літвы-ваяроў.

Інакш вырашаў гэтую праблему Мікола Ермаловіч, вызначаючы месца знаходжання «гістарычнай Літвы» ў Верхнім Панямонні, пераважна на землях Навагародскага княства. У энцыклапедыях жа, у спецыяльных навуковых выданнях за этнатэрыторыю гэтага выдуманнага племені падаюцца розныя рэгіёны рэспублікі Летува: усходняя, пераважна, яе частка, але і сярэдняя, так званая Аўкштайцыя, ды заходняя частка – Жамойцыя (Жамойць). На іншых мапах знаходзім літву на абшарах Сярэдняга Панямоння.

З пададзеных прыкладаў вынікае, што значную частку абшара, дзе знаходзяць помнікі матэрыяльнай культуры, якія нібыта належалі «племянной групойцы, называнай літвой», насялялі іншыя плямёны: крывічы, латгалы, селы, а таксама і жамойты. Такая заўвага датычыць, вядома, пачатку XI ст., калі ўпершыню было згадана ў Кведлінбургскіх аналах слова Litva. А той рэгіён Панямоння, які прызнаецца за месца знаходжання «гістарычнай літвы», не мае адпаведных, балцкіх, археалагічных помнікаў. Як зазначае В.В. Перхаўка, менавіта ў Панямонні выяўлены «археалагічныя помнікі», што выразна сведчаць пра ўплыў заходнеславянскага этнасу.

Прычына такой недакладнасці ў вызначэнні абшара літвы тоіцца, відаць, у свядомасці аўтараў, якім да таго ж не хапала гістарычных і археалагічных матэрыялаў. Таму лагічна будзе звярнуцца да спецыяльнага навуковага выдання, падрыхтаванага Інстытутам археалогіі АН СССР. «Фінно-угры і балты в эпоху средневековья» – так называецца цікавы нам том з 20-томнай серыі «Археология СССР с древнейших времён до средневековья». Адказным рэдактарам згаданага тома з'яўляецца доктар гістарычных навук В.В. Сядоў – славеты даследнік ранняй гісторыі славянскіх і балцкіх народаў. У раздзеле, прысвечаным «літоўскім» плямёнам, даецца пераказ гісторыі даследавання «паўднёва-ўсходняй часткі сучаснай тэрыторыі Літоўскай ССР з прылеглымі да яе раёнамі Беларусі», якую «ў эпоху сярэднявечча насяляла племянная групойка, называная літвой» (літвой, а не літоўцамі ці летувісамі!) Згаданая «племянная групойка» і пакінула так званыя ўсходнелітоўскія курганы.

Здзіслаў СІЦЬКА

(З кнігі «Утрон Літвы». Баранавічы, 2009)

Да спісу розных мясцін асялення літвы можна дадаць яшчэ і Разанскую зямлю, дзе па-над ракой Акой знаходзіцца знакамітая Мяшчора. Як сведчаць этнографы, жыхароў былой Парахінскай воласці Мяшчорскага краю «назваюць звычайна літвой».

З летапісаў, хронік, з разнастайных гістарычных дакументаў выразна вынікае, што літва – гэта стан прафесійных ваяроў. Яны былі вядомыя цягам сямі стагоддзяў на абшарах ад Нямецчыны да Сібіры.

Дзе ж «сядзела» літва?

Месца пачатковага памянення літвы не змаглі вызначыць і навукоўцы. За тэрыторыю гэтага «племені» гісторыкі падавалі розныя землі. Каб згладзіць неадпаведнасці, былі прыдуманыя «Завілейская Літва», «Павілейская Літва», а таксама і спецыяльны тэрмін «этнаграфічная Літва», які атаесамляюць з пачатковым абшарам Вялікага Княства Літоўскага. Цікавым падаецца меркаванне польскага даследніка Ю. Бардаха. Ён адрозніваў абшары «ўласна Літвы» і «Літвы дакладнейшай», у склад якой, паводле ягонага меркавання, уваходзіла тэрыторыя Гарадзеншчыны.

Невядома, які сэнс укладвалі напачатку ў тэрмін «Litva historyczna», звязваючы яго з Вільняй. Напрошваецца думка, што аўтар энцыклапедычнага артыкула не быў схільны лічыць тую «Літву» дзяржаўным утварэннем балтаў (летувісаў – у сучасным разуменні). Такое меркаванне пацвярджаецца і тэрмінавызначэннем Г. Лаўмянскага з заўвагай-удакладненнем: «этнічная Літва (Аўкштота)». З гэтых словаў вядомага польскага гісторыка вынікае, што ён міжволі ўсведамляў: была яшчэ нейкая літва па-за этнасам. Зважаючы на створаны ў

Сэрца Беларусі ў Пецяярбургу

Да 150-годдзя з дня нараджэння
Б.І. Эпімах-Шыпілы

Дзейнасць гэтага выдатнага прадстаўніка беларускай інтэлігенцыі, грамадскага дзеяча, вучонага-філолага, бібліятэкара сталася цэлай эпохай у гісторыі беларускага народа, яго навукі і культуры.

Нарадзіўся Браніслаў Ігнатавіч Эпімах-Шыпіла 4 верасня 1859 года ў сям'і дробнага шляхціца ў в. Будзькаўшчына Лепельскага павета (зараз Полацкі раён), што на беразе маляўнічага возера Сушына. Неўзабаве сям'я пераехала ў маёнтак Залесе паблізу Ветрына. У 1871 годзе ён паступіў у рыжскую Аляксандраўскую гімназію, дзе атрымаў глыбокія веды па шмат якіх прадметах, найперш – гуманітарных. Скончыў яе з залатым медалём і вытрымаў экзамены ў Пецяярбургскі ўніверсітэт на гісторыка-філалагічны факультэт, аддзяленне класічных моваў. Ён быў паліглотам. Сярод тагачасных студэнтаў было нямала таленавітай моладзі, апантанай навукай, але з Б. Эпімах-Шыпілам наўрад ці хто мог параўнацца: ён дасканала валодаў больш чым дваццацю мовамі! Па заканчэнні ўніверсітэта ў 1887 годзе абараніў ступень кандыдата гісторыі і філалогіі. Займаўся выкладчыцкай дзейнасцю: чытаў курс грэчаскай мовы ў Духоўнай акадэміі, пазней быў настаўнікам у мужчынскай гімназіі, лектарам лацінскай мовы на агульнаадукацыйных курсах Чарняева. Больш за 35 гадоў адпрацаваў у бібліятэцы Пецяярбургскага ўніверсітэта, быў удзельнікам Першага Міжнароднага з'езда бібліятэкараў у Бруселі, ездзіў у службовыя навуковыя камандзіроўкі ў замежныя краіны. Займаўся навуковай бібліяграфічнай і рэдакцыйнай дзейнасцю. За гэтую працу быў узнагароджаны ордэнамі Св. Ганны II ступені і ордэнам Св. Уладзіміра IV ступені.

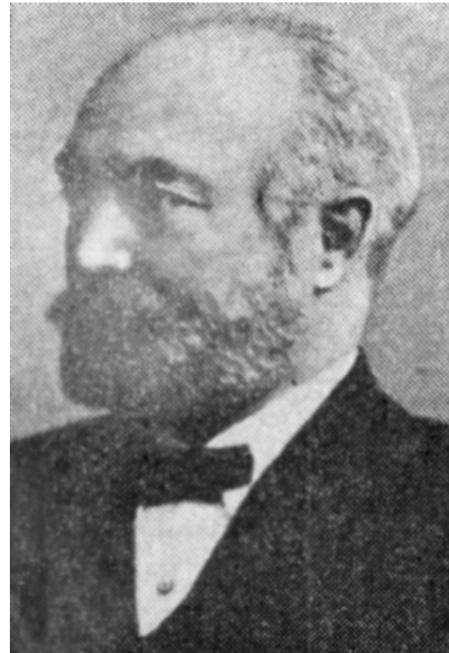
Штолета ён прыязджаў на сваю Бацькаўшчыну – у фальварак Залесе. Тут папаўняліся фальклорнымі запісамі, запісамі твораў мясцовых паэтаў-самавукаў старонкі рукапіснай «Беларускай хрэстаматыі», якую Эпімах-Шыпіла пачаў складаць у 1889 годзе. Гэта ўнікальны дакумент культуры, дзякуючы якому да нашага часу дайшлі многія творы як фальклорнага, так і літаратурнага паходжання, агітацыйна-рэвалюцыйныя творы і інш. «Беларуская хрэстаматыя» – гэта агульны сшытак на 130 аркушах.

Кожная старонка па-мастацку аформленая самім Б.І. Эпімах-Шыпілам. Тэксты запісаныя ў асноўным беларускай лацінкай каліграфічным почыркам, які па дакладнасці можа паспаборнічаць з камп'ютэрным наборам. Адкрываецца хрэстаматыя старым уніяцкім гімнам «О мой Божа, веру Табе, і ўсё веру я для Цябе».

Дзякуючы Браніславу Ігнатавічу да нас дайшлі ананімныя творы беларускай літаратуры: «Расказ Даўгога Герасіма», «Вясна», «Вячэрняя песня» і ўсім вядомая паэма «Тарас на Парнасе», а таксама творы Цёткі, Альберта Паўловіча, Янкі Лучыны, Уладзіміра Сыракомлі ды інш. Апошні запіс у «Хрэстаматыі» зроблены ў 1931 годзе.

Б.І. Эпімах-Шыпіла збіраў матэрыялы па гісторыі, этнаграфіі, фальклору Беларусі, быў ініцыятарам стварэння ў 1906 годзе і фактычным кіраўніком беларускай выдавецкай суполкі «Загляне сонца і ў наша ваконца!» Першымі кніжкамі выдавецтва сталі «Беларускі лемантар, або Першая навука чытання» і «Першае чытанне для дзетак беларусаў» Цёткі. Суполка працавала да 1914 года і выпусціла ў свет 39 кніг даволі вялікімі тыражамі, выдавала серыю «Беларускія песняры». Выходзіў таксама беларускі альманах «Маладая Беларусь». Кватэра Эпімах-Шыпілы ў Пецяярбургу была своеасаблівым беларускім клубам, дзе па суботах збіраліся прадстаўнікі навуковай інтэлігенцыі, студэнцкая моладзь. Тут бывалі мастак Я. Драздовіч, музыкант, фалькларыст Л. Грыневіч, кампазітар С. Казура, пісьменнік З. Жылуновіч (Цішка Гартны), П. Мядзёлка, першая выканаўца Паўлінкі па п'есе Янкі Купалы.

Эпімах-Шыпіла, як кіраўнік студэнцкага гуртка і яго натхніцель, карыстаўся вялікай павагай студэнтаў. «Браніслаў Іванавіч Эпімах-Шыпіла, сардэчна садзейнічаючы навуковаму вывучэнню беларускага народа, дае даведкі студэнтам, якія цікавяцца пытаннямі беларускай літаратуры і мовы, аказаў садзейнічанне арганізацыі беларускай бібліятэкі гуртка, за што і за пастаянную яго ўважлівасць да беларусаў бюро выказвае яму “як сэрцу Беларусі” сваю ўдзячнасць», – так піша Я. Хлябцэвіч у артыкуле «Янка Купала ў Пецяярбургу».

У жыцці і творчасці Янкі Купалы Б.І. Эпімах-Шыпіла адыграў значную ролю. Ён спрыяў выданню першага паэтычнага зборніка паэта «Жалейка».

У 1910 годзе прафесар Эпімах-Шыпіла перажываў асабістую трагедыю. Вучоны ў сваім фальварку Залесе пабудоваў дамок, у якім марыў стварыць беларускі музей і для якога ім было сабрана нямала экспанатаў па краязнаўстве і гісторыі Беларусі. Калі прыйшла вестка, што згарэла сядзіба на Полаччыне, прафесар быў няўцешны. Агонь не проста знішчыў дом, у якім Эпімах-Шыпіла збіраўся правесці рэшту свайго жыцця. Згарэла бібліятэка, калекцыя рарытэтаў. Аднак прафесара не столькі засмучалі матэрыяльныя страты, як страшная сімволіка падзеі – згарэў першы адбудаваны беларускі музей. У доме бедавалі ўсе, не ведаючы, чым супраць прафесара. Гэта ўдалося Янку Купалу – праз паэтычнае слова:

*Не смуіцца, панок,
што няшчасце прыйшло,
Як прыйшло, так і пройдзе ад Вас...
Што ж рабіць, калі гэтак
пляцецца жыццё,
Несучы нам цярпенне падчас...*

У «Летапісе жыцця і творчасці», змешчаным у 9-м томе 2-й кнігі Поўнага збору твораў Янкі Купалы (Мінск, 2003), запісана: «1917. Лета. Гасцяваў у фальварку Б.І. Эпімах-Шыпілы, прыязджаючы з Полацка».

Сябравалі яны, і калі Эпімах-Шыпіла ў 1924 годзе па запрашэнні прадстаўніка ўрада Язэпа Дылы пераехаў у Мінск. Тут ён быў абраны правадзейным членам Інбелкульту, дзе заняў пасаду рэдактара камісіі па складанні слоўніка жывой беларускай мовы, а пазней старшыні гэтай камісіі. Пад рэдакцыяй Б. Эпімах-Шыпілы і М. Байкова выйшлі «Віцебскі краёвы слоўнік» М. Каспяровіча і «Краёвы слоўнік Чэрвеньшчыны» М. Шатэрніка. У Мінску вучоны шмат працаваў. Ён пісаў артыкулы, выступаў з рэцэнзіямі, збіраў матэрыялы па гісторыі, этнаграфіі, фальклору. Працягваў працу над рукапіснай хрэстаматыяй. Але плённая дзейнасць Эпімах-Шыпілы, на жаль, была перапынёная. Пачаліся рэпрэсіі, і вучоны быў вымушаны пасля 2-х месяцаў турмы пакінуць Мінск. А незадоўга да гэтага Браніслаў Ігнатавіч падараваў Акадэміі навук сваю найкаштоўную бібліятэку, самы сапраўдны скарб матэрыялаў па бе-

ларушчыне, які ён збіраў усё жыццё.

У кастрычніку 1930 года ў Ленінград яго праводзілі Янка Купала (заступніцтва якога не дапамагло Браніславу Ігнатавічу) з Уладзіслава Францаўнай. Апошні раз яны сустрэліся ў ліпені 1933 года, калі Купала з жонкай прыехаў у Ленінград па запрашэнні кінастудыі «Савецкая Беларусь», якая мела там сталую базу.

А ў 1934 годзе ў нястачы і адзіноце Браніслаў Ігнатавіч Эпімах-Шыпіла памёр.

На Ветрыншчыне шануюць памяць свайго славутага земляка. У Ветрынскай СШ намаганнямі вучняў пад кіраўніцтвам настаўніцы Аліны Канстанцінаўны Красновай і з дапамогай яе калег быў створаны і адкрыты музей, прысвечаны Б.І. Эпімах-Шыпілу.

Музей адкрыўся 12 мая 1998 года і напачатку меў 500 экспанатаў асноўнага фонду і больш за 1300 дапаможнага. Актыўную пошукавую работу праводзіць гурток «Юны этнограф». У в. Будзькаўшчына, дзе нарадзіўся выдавец і мовазнавец, старажылы Марыя Лявонцьеўна Кірпічонок і Волга Кірылаўна Глебка далі вельмі цікавыя звесткі пра бацьку Браніслава Ігнатавіча і апісалі выгляд маёнтка, які да сённяшняга дня не захаваліся. У в. Залесе, дзе прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады Эпімах-Шыпілы, гурткоўцы знайшлі людзей, якія далі багаты матэрыял для музея. Напрыклад, як выглядаў фальварк Залесе, чым займаўся бацькі, якую гаспадарку вялі, пра адносіны паню Шыпілаў да сялянаў, расказалі пра маці і сястру – Валерыю Ігнатавічу Гагалінскую. Шмат рэчаў, якія ў свой час належалі сям'і Шыпілаў, залесцы перадалі ў музей. У музеі працуюць экспазіцыі: жыццёвы і творчы шлях Б.І. Эпімах-Шыпілы; на ніве адраджэння; Эпімах-Шыпіла і Янка Купала; П. Мядзёлка і А.П. Сапуноў пра Б.І. Эпімах-Шыпілу; Б.І. Эпімах-Шыпіла – глыбока рэлігійны чалавек; успаміны землякоў; сядзіба Двор-Залесе Полацкае; рукапісна беларуская хрэстаматыя Эпімах-Шыпілы; нашыя землякі ў Санкт-Пецяярбургу ў пачатку XX стагоддзя; удзячныя нашчадкі прадаўжаюць справу адраджэння.

4 верасня 2006 года ў в. Залесе па Ветрыншчыне быў урачыста адкрыты памятны знак у гонар Браніслава Ігнатавіча Эпімах-Шыпілы. Увекавечыць памяць слаўнага земляка на месцы былой сядзібы – такую мару ажыццявіў з дапамогай сваіх сяброў вядомы на Полаччыне краязнавец, настаўнік Ветрынскай СШ Віктар Карасёў. Гэта вялікі камень (вага яго больш за 16 тон) з шылдай. На шылдзе барэльф (скульптура Валерыя Ганчарэнкі) і надпіс:

*Эпімах-Шыпіла
Браніслаў Ігнатавіч
1859–1934
вядомы дзеяч беларускай культуры, выдавец, фалькларыст, мовазнавец, літаратуразнавец.
Уладальнік сядзібы «Залесе».*

Крыху раней памятны знак у гонар Эпімах-Шыпілы ўстаноўлены і ў двары Бабыніцкай СШ – у месцы, недалёка ад якога ён нарадзіўся.

*Валянціна СОПКАВА,
г. Наваполацк*

Мяккасардэчная і непахісная Вікця

Вікторыю Шыбеку з вёскі Абольцы Талачынскага раёна мясцовыя жыхары паміж сабой называюць проста Вікцяй. У характары гэтай жанчыны перапляліся чутлівасць і цвёрдасць, мяккасць і прынцыповасць. Яна перажыла фашысцкую акупацыю, шчыра адпрацавала ў калгасе, атрымаўшы некалькі ўзнагарод, а пасля развіталася з ім пры скандальных акалічнасцях, выказваючы пратэст супраць бюракратызму і фармалізму.

Калі я зайшоў да яе ў хату, Вікторыя Якубаўна глядзела па тэлевізары перадачу «Жди меня».

— Люблю я яе, хоць нікога не шукаю, але вось гляджу і нічым іншым займацца не буду, пакуль не дагледжу. Так яна мяне кранае, што аж слёз не стрымліваю.

Жанчыне (тады яшчэ дзяўчыне) давалося быць сведкай чалавечых трагедый пад час вайны. Нават дом, у якім зараз жыве, звязаны з імі. Калісьці ён належаў яўрэйскай сям'і (да вайны ў Абольцах з незапамятных часоў жыло шмат яўрэяў і палякаў, ёсць яўрэйскія — ужо закінутыя — могілкі). Гаспадар быў на фронце, а гаспадыню, сыноў і дачку разам з іншымі яўрэямі немцы сагналі ў гета — будынак школы (зараз гэта тэрыторыя сельгаспрадпрыемства, там знаходзіцца кароўнік). Пакідаючы родныя хаты, яўрэі прапаноўвалі мясцовым жыхарам засяляцца і даглядаць іх, каб пасля лю-

дзям было куды вярнуцца. Так зрабілі і Шыбекі. Але вярнуцца амаль ніхто з яўрэяў не змог: іх расстралілі. Праўда, дзяўчына з гэтай хаты засталася жывой.

— Людзі, якія бачылі, расказвалі, што іх падводзілі да ямы і стралялі, яны туды падалі, — кажа Вікторыя Якубаўна. — І дзяўчына гэтая, гадоў дваццаць ёй было, Сосяй звалі, Соня па-нашаму, упала ў яму, а пасля выскачыла і кінулася ў бок Дабравольска (суседняя вёска. — *Заўв. аўт.*). Два немцы з сабакам за ёю гналіся, стралялі, але яна дабегла да лесу і выратавалася. Яны яе пашкадавалі, бо калі б сапраўды хацелі забіць, то хіба не дагналі б ці на хаду не застрэлілі? Значыць, пашкадавалі. А мы ў гэты час у хаце сядзелі і тут чуюм — кулямёты застралілі, і я бачу — мой бацька ўвесь сцяўся, калоціцца, не можа. Гэта, кажа, яўрэяў забіваюць, здагадаўся.

Пасля вайны хату забралі былыя гаспадары — бацька

(вярнуўся з фронту) з дачкой, а пазней прадалі яе іншаму чалавеку, у якога яшчэ праз некалькі гадоў жыллё зноў купілі Шыбекі.

— А забітых тых пасля вайны прыехалі з Оршы яўрэі і забралі. Нанялі тут людзей, каб выкапалі, у мяшкі пабралі і павезлі.

Адна з сяспёр Вікторыі Якубаўны выйшла за яўрэя замуж і пераехала ў Ізраіль. Зараз піша лісты, жанчына іх чытае, а каб адказаць, тэлефануе яшчэ адной сястры ў Оршу, бо сама не ўмее падпісаць канверт па-англійску.

Прашу гаспадыню паказаць які-небудзь ізраільскі канверт з лістом, яна ахвотна згаджаецца, дастае вялікую кардонную скрынку з рознымі дробязямі і корпаецца ў ёй, шукае патрэбнае. Натрапіла на 3 бутэлькі адэкалону, адкладвае іх убок.

— Гэта я п'ю, — тлумачыць і назірае за майёй рэакцыяй... — Не, не падумайце: ногі баяць, настойваю дэзмухавец і націраю.

Вікторыя Якубаўна каталічка. З жахам і асуджэннем, са строгацю ў голасе ўспамінае, як некаторыя абышліся з касцёлам пад час вайны:

— А якія ж свінні сярод людзей знайшліся, каб вы толькі ведалі! Касцёл расцягнулі,

фундамент — сабе печкі рабіць. Ну і свінні!

(У Абольцах сапраўды быў касцёл, адзін з першых на тэрыторыі Беларусі, заснаваны яшчэ Ягайлам. Зараз тут жыве даволі шмат католікаў, на рэлігійныя святы да іх прыязджае ксёндз з Талачына.)

Калі жанчына палезла ў шафу шукаць свае граматы і медалі за ўдарную працу, адтуль высыпаліся старыя газеты і часопісы. Сярод іх — «Роман-газета», «Работніца і сялянка». Апошні часопіс — самы любімы, яго Вікторыя Якубаўна ў свой час выпісвала. А зараз чытае толькі раённую газету.

Працоўных узнагарод у яе хапае — і грамат, і медалёў. Была занятая ў паляводства.

— Даяркай я быць не хацела, бо ў мяне мяккае сэрца, не магла чуць, як зімой каровы равуць ад голаду, не вытрымлівала. А ў полі працавала, усё рабіла, куды пашлоць. І на пенсію калі выйшла, усё роўна яшчэ гадоў пяць рабіла. А пасля як звольнілася? Быў дэфіцыт усяго, і нека прывезлі ў калгас цукар, сталі выдаваць работнікам. А мне не далі, бо я пенсіянер ужо. А ён мне і не трэба быў, мая сястра вунь у Оршы жыве, там можна было стаць хоць пяць разоў у адну чаргу (бо давалі толькі па некалькі кілаграмаў на чалавека) і набраць, колькі хочаш. Але што ж атрымліваецца: працаваць я працавала, усё рабіла,

мне ўзнагароды заўсёды, а як нейкага цукру кілаграм няшчасны, дык не заслужыла, не дадуць? Ну і не трэба, пайшла ў бухгалтэрыю і сказала: раз так, то бывайце, больш я ў вас не працую!

Які багаты духоўны свет, і як беспамылкова, адпаведна кожнай сітуацыі праяўляецца характар гэтай жанчыны! Каму трэба паспачуваць, паспачувае, хто заслугоўвае асуджэння, таго назаве патрэбным словам, а пры выпадку і дасціпна пажартуе. Цікавая, шматгранная, сапраўдная асоба.

**Сяргей АБРАМОВІЧ,
фота аўтара**

Вікторыя Шыбека

У фальварку ля крыніцы

свечку вечнай памяці, а на другім ёсць памятная шыльда з партрэта паэта і радкамі з яго санета. Цёплыя словы вітання Ірыны Мышкавец зрабілі настрой узнёслым і выклікалі жаданне падзяліцца і сваімі пачуццямі ад сустрэчы з любой сэрцу мясцінай і творчымі людзьмі, шмат каго з якіх мы лічым сваімі сябрамі.

Затым усе накіраваліся на ўзгорак, дзе знаходзіцца філія Літаратурнага музея «Фальварак Ракуцёўшчына». Пасля кароткай экскурсіі па сядзібе мы пайшлі да Максімавай крыніцы, ля якой традыцыйна ладзілася свята.

Гарачае жнівеньскае сонца не замянала выслушаць усіх выступоўцаў. Адкрыла свята ўступным словам дырэктар музея Таццяна Шэляговіч. А затым вядучы вельмі бадзёра, з захопленнем і пашанаю, называў усё новыя імёны. І на сцэну падымаліся тыя, каго прывяла сюды ў гэты дзень любоў да паэтычнага слова і роднай мовы. Чыталі свае творы, прамаўлялі цёплыя словы пра Максіма Багдановіча. Кожнага выступоўцу са сцэны праводзілі шчырымі воплескамі. Асабліва нам прыемна было пачуць на свяце Уладзіміра Арлова, Віку Трэнас, Віктара Шніпа, Ларысу Рублеўскую.

І, вядома ж, Эдуарда Акуліна. Бо яго творчасць асабліва нас прываблівае. Песні яго прасякнутыя любоўю да Радзімы, бодем за яе пакуты і спадзяваннем на шчаслівую будучыню. А яшчэ ён, які мы, шчыра захоплены асобаю Максіма Багдановіча. І шмат зрабіў дзела ўшанавання імя любімага паэта.

Ён на сцэне, а мы ля сцэны, спявалі (разам!) яго «Пагоню»:

... А ў сонечным бязмежжы
Лунае горда бусел,
Як сімвал незалежнай,
Свабоднай Белай Русі...

Нашыя васількі былі артысту ўзнагародаю за яго чудаўнае выступленне, што так упрыгожыла гэтае свята.

А яшчэ мы пазнаёміліся з чудаўным паэтам і пріянным чалавекам Леанідам Дранько-Майсюком. Вельмі хочацца спадзявацца, што гэтае знаёмства перарасце ў шчырае сяброўства.

Нам таксама дастаўся гонар выступіць на свяце. Паліна Лашкоўская прачытала свой верш «Пачуй, душа...» Тут, на гэтым свяце, у Год роднай зямлі вельмі дарэчы гучаў верш Дануты Бічэль «Ракуцёўшчына». Чыталі мы і любімыя вершы з «Вянка».

А затым адбылося нашае маленькае асабістае свята — песні Эдуарда Акулі-

на пад яго гітару разам з аўтарам на падворку фальварка. Мы шчаслівыя, што і нашыя галасы ўзняліся да гэтага высокага неба, да яснага сонца, што свяціла тут 98 гадоў таму і Максіму Багдановічу.

... Я не баюся, я не шкадую,
Для Беларусі лёс ахвярую.
Мне не балесна, нават не горка,
Над пералескам вызірну зоркай...

Свята скончылася. Былі развітанні і шчырыя абяцанні сустрэцца тут зноў. Не засталіся мы і без падарункаў — свае новыя кнігі нам падарылі Віктар Шніп і Ларыса Рублеўская. Яны зоймуць годнае месца ў бібліятэцы нашага клуба. І не будуць ляжаць марна — будуць самымі чытанымі і любімымі.

Не толькі гэты год, а і кожны для нас — Год роднай зямлі. Бо крочым мы па ёй з пашанай і гордасцю за свой край. Крочым сцежкамі роднага краю. І адна з іх заўжды вядзе ў Ракуцёўшчыну.

**Яна СІНЕВІЧ,
в. Дварэц Дзятлаўскага раёна**

**Пачуй, душа, цябе і сёння
З вясняны мінулых наўздагон
Злучыцца з ёй заве Пагоня,
Разбіўшы цяжар векавых акой.
Наперадзе яе далёка
Самотны вершнік**

**З вогненным мячом.
Сягае конь яго шырока,
А шлях адзначаны святлом.
Бы ў святога Юрая вясновым маем
Гарачы погляд васільковых воч.
Як праімчыцца ён над краем,
Пакута, здрада, хцівасць — збоч!
Ён слаўны вершнік той, ён знаны
На ўвесь шырокі, вольны свет.
Радзіме сэрцам ён адданы —
То Багдановіч, наш паэт!**

Паліна ЛАШКОЎСКАЯ

Сябры клуба з Эдуардам Акуліным і Вікай Трэнас

Ужо ў каторы раз нас сустрэла ракуцёўская зямля. 2 жніўня на фестываль песні і паэзіі «Ракуцёўскае лета» тут сабраліся шчырыя прыхільнікі найлепшага з сыноў Беларусі — Максіма Багдановіча. Мы, сябры гісторыка-патрыятычнага клуба «Спадчына», лічым за вялікае шчасце і гонар бываць тут штолета. Гэтае неба, гэтыя краявіды бачыў паэт у далёкім 1911 годзе. Ён крочыў па гэтай вузенькай вуліцы, і гэтая зямля памятае яго крокі. Тут выбіваецца з зямлі струменьчык крыніцы — Максімавай крыніцы. Крыніцы яго любові да Радзімы...

...у родным краю ёсць крыніца
Жывой вады.
Там толькі я змагу пазбыцца
Сваёй нуды.
Калі ж у ім умру-загіну, —
Не жалюся я!
Ня будзеш цяжкая ты сыну
Свайму, зямля...

І крыніцы натхнення для нас, сённяшніх, бо пакінуў нам Максім чудадейную крыніцу сваёй творчасці, каб узрасталі мы сапраўднымі беларусамі, прыпадаючы да яе душой і нацяляючы смагу спазнання найвялікшай таямніцы: як пражыць жыццё годным чалавекам.

Свята пачалося з мітыngu ля камянёў-помнікаў. Адзін з іх сімвалізуе

Вясёлкавая Волма і Замбезі

Прачытайшы кнігу Якава Перэльмана «Займальная фізіка», вучань Смілавіцкай сярэдняй школы Валера Петракоў марыў стаць фізікам і пабываць у Афрыцы, каб пабачыць незвычайную з'яву: начную вясёлку на знакамітым вадаспадзе Вікторыя.

Ці думаў тады цяперашні дэкан факультэта павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы, кандыдат педагогічных навук дацэнт Валерый Мікалаевіч Петракоў, што мары яго збудуцца?

Закончыўшы Мінскі дзяржаўны педінстытут імя М. Горкага (цяпер Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка), ён здзейсніў сваю першую мару. А вось аказацца ў месцах, дзе некалі быў знакаміты англійскі падарожнік Лівінгстон, было нашмат складаней.

Нездарма кажуць: хто хоча – той даб'ецца, хто шукае – той знайдзе. У пачатку 1980-х настаўнік Петракова па шчаслівым супадзенні абставінаў запрасілі ў Маскву і прапанавалі пару гадоў папрацаваць у афрыканскай краіне Замбія. У тыя часы Савецкі Саюз, як звышдзяржава, аказваў тэхнічную дапамогу адсталым краінам. Валерый з радасцю пагадзіўся: у Замбіі быў вадаспад Вікторыя – мара яго дзяцінства!

Усё было незвычайным у гэтай краіне: цёмнаскурныя людзі вакол, чужая гаворка, школа, зусім не падобная на нашу, замбійскія традыцыйныя стравы з кукурузнай мукі, хлеб-шыма, таксама з кукурузнай мукі, буш (джунглі) вакол іх школы, які кішэў гадзюкамі, спякотны клімат і сезон дажджоў, якія з паўгадзіны падалі з неба сучальнымі патокамі, і нязвыклія для нас перуны, хоць вушы затыкай. Вакол – мора вады, а праз гадзіну, як быццам і дажджу не было: вада вельмі хутка ўсмоктвалася. Потым наступаў сухі, гарачы сезон.

У час школьных канікулаў, год адпрацаваўшы выкладчыкам у сярэдняй школе акругі Монзе ў Паўднёвай правінцыі Замбіі, Валерый з Галінай, жонкай-сібірачкай, вырашылі павандраваць па гэтай афрыканскай краіне. Кампанію

ім склалі яшчэ некалькі сем'яў з Савецкага Саюза, якія па кантрактах таксама знаходзіліся ў Замбіі.

У студзені 1985 года вандроўнікі цягніком прыбылі ў Лівінгстон і спыніліся ў турыстычнай вёсцы недалёка ад знакамітага вадаспада.

Калі прыехалі, быў дзень, і раптам наступіла ноч. Петракова не пераставала здзіўляцца рэзкая змена дня і ночы ў сем вечара і сем гадзін раніцы без нашых цудоўных усходаў і захадаў сонца, услаўленых паэтамі і мастакамі.

Раніцай смілаўчанін прагнуўся ў сваім бунгала (круглай хаціне з чароту) і пачуў дзікі лямант. Паду-

Валерый Петракоў з жонкай у Замбіі, 1985 г.

маўшы, што пачалася якая-небудзь новая вайна паміж плямёнамі, куляй выскачыў на двор. І што ж ён убачыў? Дрэвы вакол былі аблепленыя малпамі. Яны вішчалі, крычалі, галасілі. Зняўшы акуляры «хамелеон» з зацёмненым шклом і паклаўшы на стол, Валерый з цікаўнасцю разглядаў істотаў – хвастатых, кудлатых, сантыметраў трыццаць ростам.

Петракоў зусім забыўся на папярэджанне экскурсавода, што гэтыя малпачкі хапаюць усё падрад у развакаў-турыстаў. Пакуль ён разглядаў незвычайных гасцей, адна з мартышак куляй спусцілася з дрэва, схопіла акуляры і ўзмыла ўверх. Павіснуўшы на галін-

Валерый Петракоў

цы трыма лапамі-рукамі, у чацвёртай яна трымала акуляры, здэкваючыся і дражнячы няўдачнага чалавека, крывіла мордачку і вішчала ад задавальнення: паспрабуй дастань!

Гарэзнічала стада малпаў у лагеры гадзіны дзве. Мартышкі паспелі выхапіць у іншых турыстаў пярсцёнкі, завушніцы, люстэркі і з лямантам панесліся ў бок джунгляў.

На джыпах адправіліся і нашы турысты туды, адкуль чуўся грукат вадаспада. Размясціўшыся ў гатэлі, паспяшаліся да ракі Замбезі. Усім падарожнікам выдалі непрамакаемыя плашчы, а чарнаскурныя замбійскія пагранічнікі правярылі пашпарты. Яны папярэдзілі, што турысты могуць прайсці да сярэдзіны моста, які злучае берагі ракі, а далей знаходзіцца тэрыторыя іншай краіны – Зімбабве, і там свае парадкі. Калі што-небудзь здарыцца на тым баку – яны за турыстаў не адказваюць. Але трылогі былі дарэмныя. Пагранічнікі з другога боку таксама былі карэктныя. Яны дазволілі фатаграфаванне вадаспад і наваколле. Гэта і зразумела: ад грошай, што тут пакідаюць турысты, у немалой ступені залежыць іх дабрабыт.

Гіганцкія слупы вадзянога пылу вадаспада Вікторыя, у кроплях якіх пералівалася мноства вясёлак, настолькі ўразлівы турыстаў, што яны не маглі адарваць ад відовішча вачэй. Экскурсавод расказваў, што вадаспад быў адкрыты ў 1855 годзе англійскім падарожні-

кам Лівінгстонам і названы Вікторыяй у гонар англійскай каралевы.

У Афрыцы, Амерыцы, Азіі, нават у Еўропе і Аўстраліі нямала і большых вадаспадаў. Напрыклад, вадаспад Анхель на рэчцы Чурун у Венесуэле мае вышыню падзення вады 1054 метры, вадаспад Тугела ў Паўднёва-Афрыканскай рэспубліцы – 933 метры. Але нават сярод іх няма роўных Вікторыі па прыгажосці, які лічыцца адным з жамчужын свету. Шырыня ракі ў гэтым месцы складае каля двух кіламетраў, а падае ён у вузкі каньён шырынёй 130 метраў і глыбінёй 140 метраў. Не дзіўна, што грукат вадаспада турысты чулі яшчэ задоўга да таго, як убачылі. Ён чутны на адлегласці больш сарака кіламетраў, таму мясцовая назва Вікторыі – Мозі-ао-туння («дым, які грыміць»). Вадаспад узнік каля трох тысячаў гадоў таму з-за руху тектанічных плітаў Зямлі. За гэтыя тысячы гадоў вада, якая падала з велізарнай вышыні, пастаянна размывала ложа, і яно адсунулася больш чым на сто кіламетраў. Вадаспад раздзяляецца на дзве часткі дзяржаўнай мяжой: меншая знаходзіцца ў Замбіі, а большая – у Зімбабве. Супрацьлеглыя скалістыя берагі ракі злучаюцца 130-метровым ачарным мостам, па якім пракладзеныя шаша і чыгунка.

Відовішча вадаспада выклікала ва ўсіх незвычайнае захапленне, усе з неярпеннем чакалі ночы, каб убачыць яшчэ больш маляўнічую і ўнікальную з'яву – месяцовую вясёлку, апісаную Перэльманам у «Займальнай фізіцы». Турыстам з СССР і іншых краін вельмі пашчасціла, таму што ў гэтыя дні была поўня. Толькі ў гэтай фазе начнога свяціла можна ўбачыць месяцовую вясёлку.

Пасля 19 гадзін адразу сцягнула тумане з найдробных кропелек вады спачатку нічога нельга было разабраць. А пасля зазіхацелі шматлікія вясёлкі. Не выпадкова на замбійскай мове вадаспад носіць яшчэ адну назву – Сеонга («вясёлка»). Відовішча было настолькі фантастычнае, што зачараваным фізікам, хімікам і іх жонкам цяжка было паверыць у натуральнасць таго, што адбываецца. У некаторых з'явілася падазрэнне, што хітрыя гаспадары, каб больш прыцягнуць турыстаў, недзе старанна схавалі пражэктары. У сваіх аранжавых дажджавіках Валерый і Галіна Петраковы і яшчэ некаторыя пастараліся прабрацца праз кашу з кропелек вады, спрабуючы знайсці пражэктары. Але своечасова спыніліся, успомніўшы перасцярогу экскурсавода. Ён расказваў, як аднойчы два цікаўныя турысты спусціліся ўніз у гэтым густым тумане і не вярнуліся. Іх шукалі і не знайшлі. Відаць, ніжэй пацягнулі іх з'елі кракадзілы, меркаваў экскурсавод.

Стоячы на мосце, Валерый адчуваў сябе маленькім гномікам, які трапіў у зачараванае царства. Захоплівала дух ад казачнай панарамы, неймавернага грукату вады, якая разбівалася на драбнюсенкія пылінкі. Хацелася, як у дзяцінстве, бегаць, скакаць у гэтым густым тумане. Са смехам і жартамі ён разам з калегамі кідаў уніз манеты на шчасце.

Любуючыся месяцовай вясёлкай найпрыгажэйшага ў свеце афрыканскага вадаспада Вікторыя, Петракоў з настальгіяй успамінаў свае любімыя Смілавічы, «панскі бераг» Волмы з вясёлкай над ім і кнігу Якава Перэльмана «Займальная фізіка».

Уладзімір ШУЛЯКОЎСКИ

На вадаспадзе Вікторыя

Гістарычны анекдот

Вядомы даследчык мінуўшчыны, картограф і, канечне, наш аўтар Леў Казлоў ласкава дазволіў скарыстаць колькі сабраных і апрацаваных ім гістарычных анекдотаў для публікацыі ў «КГ». Колькі гэтых анекдотаў былі выдадзеныя кніжкай «З дазволу караля і вялікага князя» (прадмова У. Някляева, мастацкае афармленне П. Драчова). Сёлета ў выдавецтве «Літаратура і Мастацтва» рыхтуецца да друку новая падобная кніга Л. Казлова, значна дапоўненая. Яна прысвячаецца беларускаму мастаку Пятру Драчову.

***

Замысліў Дзмітрый Іванавіч, вялікі князь маскоўскі, адабраць у Літвы землі рускія і паслаў у Вільню паслоў бучных (альбо, як зараз кажуць, паўнамоцных) адпаведна тагачаснаму звычаю. Прыбыўшы да Альгерда, паклаў яны перад ім голы меч і агонь і абвясцілі: «Чакай, княжа, Дзмітрыя на Вялікдзень, прыедзе прывітаць цябе чырвонымі яйкамі!» Выслушаўшы такую дзёрзкасць, Альгерд затрымаў на ўсякі выпадак маскоўскіх паслоў і загадаў сабраць войска. А падчас Вялікага посту рушыў патаемна з Віцебска на ўсход.

Акурат пад самае велікоднае свята войска Альгерда апынулася пад Масквой. Стаўшы на Паклоннай гары, загадаў вялікі князь літоўскі прывесці затрыманых паслоў, уручыў ім паходню льянскую з агнём і адправіў да князя маскоўскага. Яны сустрэлі Дзмітрыя Іванавіча па дарозе да царквы, калі той накіроўваўся на ранішняю малітву. І не паспеў князь прыйсці ў сябе ад нечаканасці, як з атрадам вояў паказаўся сам Альгерд.

– Бачыш, княжа, – звярнуўся гасць з зычлівай усмешкай, працягваючы гаспадару чырвонае яйка, – я рашыў выручыць цябе, пазбавіўшы ад цяжкага і небяспечнага падарожжа, да якога ты, як бачу, яшчэ і не падрыхтаваўся. Дык давай святкаваць, не чакаючы другога прышэсця!

***

Сярод блізкіх да вялікага князя Вітаўта людзей быў шляхціц Мікалай Малдрык, які выконваў ролю асабістага сакратара і даручэнца па розных далікатных справах. Прышоў час, калі гэта давераная асоба папрасілася дамоў да жонкі і дзяцей, адным словам,

на заслужаны адпачынак. Вітаўт не затрымліваў яго, ды яшчэ вырасыў як след узнагародзіць. Скарбнік атрымаў загад выдаць Мікалаю Малдрыку добрыя футры, коней і іншыя патрэбныя рэчы, а да таго – сто коп грошаў. Пачуўшы пра ўсё, князева жонка Ульяна пачала горача даказваць, што гэта – разбазарванне казны. Тады Вітаўт, нічога не кажучы, дабавіў да той сотні яшчэ адну. Ульяна з новай энергіяй стала прапрацаваць князя, які ў выніку патроіў узнагароду. Княгіня выбухнула гневамі, але чым больш пратэстувала, тым больш паслядоўную вытрымку дэманстравалі Вітаўт. Дайшло да таго, што ён ужо восьмы раз дабавіў свайму вернаму сакратару чарговыя сто коп, і невядома, ці хапіла б усёй дзяржаўнай казны ў гэтым спаборніцтве вялікага князя са жміндай-жонкай, калі б тая не пераканалася ў адваротным выніку свайго красамоўства. Можна ўявіць, якіх нечалавечых намаганняў ёй гэта каштавала!

Згробшы хуценька грошы, Малдрык неўзабаве адправіўся ў родныя мясціны. І доўга яшчэ апавядаў, што маёнтак свой ён здабыў дзякуючы не шчодрасці вялікага князя, а скупасці яго жонкі. «У каго капа ляжыць, да таго яшчэ бязжыць».

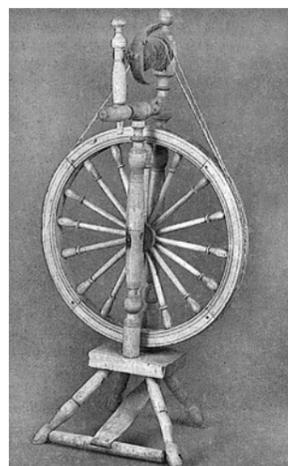
***

У адной з сутычак з ордэнскім войскам, якім камандаваў магістр Людвік, польска-літоўскія харугвы не вытрымалі і паказалі тыл. Вымушаны быў ратавацца і кароль Казімір, даўшы нагам поўную волю. Сярод воінства, якое ўцякала, крыжакі вышуквалі найперш яго. На шчасце, манарх меў адзенне і ўзбраенне аднолькавае са сваёй асабістай аховай, якая адцягнула ўвагу рыцараў. Побач з Казімірам застаўся адзіны шляхціц па імені Вол. Жаўнерская фартуна паспрыяла абодвум, і яны шчасліва апынуліся ў нейкім балоце, дзе шанцаў выратавацца было значна болей. Але тут іх падпільнявала другая бяда: яго каралеўская вялікасць ніколі не карыстаўся багнай для перамяшчэння сваёй асобы.

довым садам і ахоўнымі пасадкамі. У парку растуць пераважна мясцовыя пароды дрэў.

КАЛАЎРОТ – 1) самапрадка, прылада для механізаванага прадзення лёну і воўны ў хатніх умовах. На Беларусі вядомыя 2 ты-

Калаўрот «стаяк»

пы калаўрота – стаяк (больш характэрны для заходніх раёнаў) і ляжак (пераважаў у ўсходніх і паўночных раёнах). Абодва тыпы мелі аднолькавыя рабочыя часткі: кола, педаль (шатун, ківач), якой кола прыводзілася ў рух, і прадзільны апарат. Апошні складаўся са стрыжня і размешчанай на ім шпулькі для намотвання пражы і ма-

Верасень

Уз'яднанне Заходняй Беларусі з БССР, акт гістарычнай справядлівасці, ліквідацыя падзелу Беларусі паводле ўмоў Рыжскага мірнага дагавора 1921 года (1939) – 70 гадоў.

1 – Салавей Лія Мацвееўна (1934, Мядзел, р-н), фалькларыст, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1986) – 75 гадоў з дня нараджэння.

1 – Другая сусветная вайна, самая вялікая і кровававая ў гісторыі чалавецтва (1939–1945) – 70 гадоў з пачатку.

1 – Музей гісторыі Ключчыны (1979) – 30 гадоў з часу адкрыцця.

2 – Шапялевіч Канстанцін Іванавіч (1889, Мін. р-н – 1976), мовазнавец, краязнавец, педагог – 120 гадоў з дня нараджэння.

4 – Эпімах-Шыпіла Браніслаў Ігнатавіч (1859, Полац. р-н – 1934), дзеяч беларускай культуры, выдавец, фалькларыст, мовазнавец, літаратуразнавец, правадзейны член Інбелкульту – 150 гадоў з дня нараджэння.

6 – Белахвосцік Вялянцін Сяргеевіч (1934, Бярэзін. р-н – 2003), акцёр, народны артыст Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1989) – 75 гадоў з дня нараджэння.

7 – Асіпенка Алесь (Аляксандр Харытонавіч; 1919, Віцеб. р-н – 1994), пісьменнік, заслужаны работнік культуры Беларусі, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1974), лаўрэат Літаратурнай прэміі імя І. Мележа (1981) – 90 гадоў з дня нараджэння.

8 – Бандарэнка Мікалай Аляксандравіч (1934, Рэчыц. р-н – 2005), вучоны-гісторык, архівіст, археограф, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (2002) – 75 гадоў з дня нараджэння.

10 – Глебаў Яўген Аляксандравіч (1929–2000), кампазітар, педагог, грамадскі дзеяч, акадэмік Міжнароднай Славянскай Акадэміі навук, адукацыі, мастацтваў і культуры, народны артыст Беларусі і СССР, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1970) – 80 гадоў з дня нараджэння.

12 – Матукоўскі Мікалай Ягоравіч (1929, Расон. р-н – 2001), драматург, журналіст, заслужаны работнік культуры Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1988) – 80 гадоў з дня нараджэння.

15 – Кашкурэвіч Арлен (Арсен) Міхайлавіч (1929, Мінск), графік, народны мастак Беларусі, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1972) – 80 гадоў з дня нараджэння.

– Эх, каб каня! Адаў бы каралеўства за каня! – апераджаючы Рычарда III гадоў на дваццаць і Шэкспіра на добрую сотню гадоў, усклікнуў Ягайлавіч.

– А мо Вол прыдасца? – спытаў спадарожнік уладара, усцягваючы яго сабе на спіну.

Сабраў і апрацаваў Леў КАЗЛОЎ Малюнкі Пятра Драчова

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

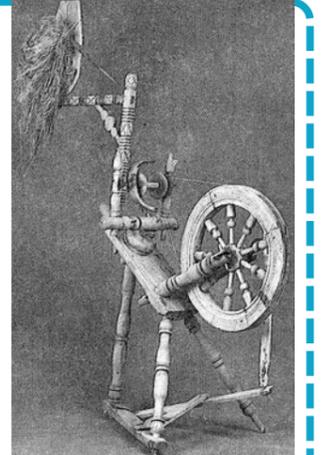
(Пачатак у № 1 за 2003 год)

КАЗЛОЎСКІ ВОСІП (Юзаф) Антонавіч (1757–1831) – кампазітар. Нарадзіўся ў фальварку Казлоўскі цяперашняга Слаўгарадскага раёна. Музыкаў адукацыю атрымаў у капэле касцёла Св. Яна ў Варшаве. З 1775-га настаўнік музыкі Міхала Клеафаса Агінскага ў Слоніме. З 1799 г. служыў у пецябуржскай Дырэкцыі імператарскіх тэатраў (з 1803 дырэктар музыкі). У апошнія гады жыцця разам з дачкой, арфісткай М. Казлоўскай, кіраваў хорам і аркестрам графа Мурамцава ў Прапойску (Слаўгарадзе). Вядомасць яму прынес урачысты паланез «Гром перамогі, гучы», напісаны з выпадку ўзяцця Ізмаіла. У гісторыю рускай музыкі ўвайшоў як адзін з пачынальнікаў рускага раманса. Аўтар шматлікіх паланезаў, музыкі да кла-

сіцыцкіх трагедый У. Озерава, Я. Княжніна, П. Каценіна і інш.

КАЗЛОЎШЧЫНСКІ ПАРК – парк, закладзены ў 2-й пал. XIX ст. у мястэчку Казлоўшчына (Дзятлаўскі раён). Парк займае раўнінны прамавугольны ўчастак плошчай 15 га. Цэнтрам кампазіцыі з'яўляўся сядзібны дом (разбураны ў 1914). Перад галоўным фасадам быў парадны двор з манументам у цэнтры і гаспадарчымі пабудовамі па баках. Сам парк падзелены на 2 амаль роўныя часткі, злучаныя алеяй па восі сіметрыі кампазіцыі. Паўночная частка абмежаваная з трох бакоў алеямі граба звычайнага і падзеленая рэгулярнай сеткай дарожак на 8 прамавугольных участкаў з пасадкамі плодowych дрэў. Паўднёвая частка пад пла-

ленькіх калёсікаў, злучаных пры дапамозе шнураў з вялікімі колам. У калаўроце-стаяку кола знаходзілася паміж двума вертыкальнымі стойкамі пад прадзільным апаратам, у калаўроце-лежаку – збоку ад прадзільнага апарата. На Беларусі калаўроты з'явіліся ў XVI ст. на мануфактурных прадпрыемствах. У сялянскім побыце выкарыстоўваюцца з сярэдзіны XIX ст., асабліва ў раёнах інтэнсіўнага льнаводства на паўначы і ўсходзе Беларусі, на поўдні краіны пераважала прадзенне пры дапамозе верацяна; 2) прыстасаванне для падымання грузаў: вал з ручкай, на які намотваецца канат, ланцуг.

Калаўрот «ляжак»